

5. Максименко С. Д., Щербан Т. Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посіб. для студ. пед. вузів.— Ужгород: Закарпаття, 1998.— 105 с.
6. Рекомендації з профілактики і лікування тютюнопаління / І. П. Смирнова, О. О. Кваша, І. М. Горбась та ін.— К., 2001.— 20 с.
7. Семиченко В. А. Психологія діяльності: Модульний курс для преподавателей и студентов.— К.: Издатель А. Н. Эшке, 2002.— 247 с.
8. Соколова И. М. Методы исследования адаптации студентов.— Харьков: ХМУ, 2001.— 276 с.
9. Циба В. Т. Системна соціальна психологія.— К.: ЦНЛ, 2006.— 328 с.

Ключевые слова: психофизиологическая готовность, мотивационная готовность, адаптационная готовность.

Key words: psychophysiological readiness, motivational readiness, adaptive readiness.

УДК 316.6

Л. Т. Тюття,
кандидат педагогічних наук

ПРОЕКТУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В статье раскрыты содержание, функции и специфика проектной деятельности преподавателей и студентов в процессе подготовки будущих специалистов социальной работы. Особое внимание уделено проектированию педагогических инноваций. Даны определения понятий «проектирование», «проект». Определены границы и перспективы использования проектирования в подготовке специалистов социальной работы.

The article is devoted to the problem of maintenance, functions and specific of project activity of teachers and students, is exposed in the process of teaching of future specialists of social work. The special attention is spared planning of pedagogical innovations. The article is given determination of concepts «planning», «project».

На думку видатного українського вченого С. Б. Кримського, «досвід майбутньотворення та конструювання в сучасній цивілізації показав, що здійснення актів переходу від теорії до практики, від минулого до майбутнього, від потенційного до актуального, від природнього до штучного потребує діяльності особливого типу. Такою діяльністю і є проектування та його головне концептуальне завдання — проект»[3].

З огляду на зростання значущості проектування в різних сферах діяльності людства (виробництві, освіті, політиці, мистецтві тощо), виокремлення його в окрему галузь діяльності, не можна оминати проблеми його застосування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи. Ця проблема, на жаль, не є достатньо вивченою. Досить схематично розкрито значущість проектування для оптимізації зв'язку соціальної роботи як науки та навчальної дисципліни, спеціальності з соціальною роботою як практичною діяльністю; недостатньо висвітлено застосування проектування, методу проектів у підготовці фахівців з соціальної роботи. Не можна не побачити потребу в узагальненні наукових уявлень про педагогічне проектування як інструмент випереджального і системного відображення сукупності соціальних завдань та проблем у змісті, технологіях та методах підготовки фахівців із соціальної роботи. Мало сказано про застосування методу проектів у практичній підготовці студентів спеціальності «Соціальна робота».

Ми вважаємо, що узагальнення та систематизація наукових уявлень про проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи, визначення його специфіки та функцій сприятимуть поліпшенню підготовки фахівців із соціальної роботи.

Мета дослідження — узагальнення й систематизація наукових уявлень про зміст та функції, напрями застосування проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи.

Для досягнення мети дослідження ми поставили такі завдання:

- визначити поняття: проектування, проектна діяльність, проект;
- розкрити сутність і обґрунтувати значущість проектування в соціальній роботі як науковій дисципліні, навчальній дисципліні, практичній діяльності;
- окреслити зміст і функції, напрями застосування проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи;
- визначити межі та перспективи застосування проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи.

Вивчення наукових і навчально-методичних джерел підтверджує актуальність проблеми проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи.

Достатньо вивченою є проблематика педагогічного проектування, історія, теорія та практика застосування методу проектів у навчально-виховному процесі [1; 5; 7; 8; 9; 13].

За останні роки вийшло досить багато публікацій, які висвітлюють проблематику проектування в соціальній роботі [2; 3; 4;

14; 16; 17; 18]. Однак аналіз джерельної бази дає змогу виокремити певні прогалини в уявленнях про зміст та напрями застосування проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи, а саме:

- майже не висвітлено проблематику педагогічного проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи;
- недостатньо розкрито роль проектування в розробленні технологій соціальної роботи, зокрема у дидактичному опрацюванні наявних технологій, які стають елементами змісту освіти студентів спеціальності «соціальна робота» (вивчення означених технологій вимагає нового осмислення їх проєктів, адже більшість з них розглядається не як практична діяльність (не спостерігається емпірично), а як сукупність технологічної документацій, проєктних схем);
- не розкрито значущість методу проєктів у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи, не висвітлено методики застосування методу проєктів у процесі формування їх професійних вмінь та навичок;
- не визначено межі та перспективи застосування проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи.

Визначення основних понять дослідження. Щодо визначення поняття «проектування в соціальній роботі» існують різні точки зору. Однак більшість дослідників наголошує на інструментальній значущості проектування, його місця та ролі у процесі практичної соціальної роботи.

«Проектування» тлумачиться як:

- процес розроблення проєкту, реалізація якого є важливим результатом проектування (звідси проектування в соціальній роботі — це технологія складання, ресурсного обґрунтування та виконання соціальних проєктів) [15];
- різновид усвідомленої інноваційної діяльності, процес конструювання та впровадження нововведення [2; 18];
- технологія випереджального відображення дійсності, засіб визначення науково обґрунтованих варіантів планового розвитку певних процесів та явищ [16].

«Проект» розуміють як ключове (вихідне) поняття проектування, яке містить [15, С. 250]:

- систему сформованих «проєктних цілей»;
- елементи системи соціальної роботи (соціальні служби, технології тощо), які створюються або оптимізуються для досягнення цих цілей;

- відповідні документи (програми, плани, графіки тощо), які розробляються і затверджуються відповідно до вказаних цілей;
- ресурси — матеріально-технічні, фінансові, трудові, часові;
- комплекс практичних дій, управлінських заходів (організація, контроль, оцінювання тощо), спрямованих на досягнення цілей.

Соціальний проект — це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримання у середовищі, що змінюється, матеріальної або духовної цінності. Це нововведення мусить мати просторово-часові координати, а його вплив на людей — визнаватися позитивним за соціальним значенням [6].

Отже, проектування можна розподілити на дві взаємопов'язані складові:

- розроблення певного проекту (передбачає передпроектний аналіз, визначення мети та завдань проекту, окреслення засобів, методів і організаційних форм його реалізації, визначення етапів і процедур реалізації, хронологічних меж, формулювання критеріїв та визначення методів оцінювання ефективності проекту (відповідності його, очікуваних результатів запроєктованій меті та завданням);
- виконання проекту, яке, як правило, здійснюється вже наявними структурами, або, у разі потреби, спеціально створюваними підрозділами («персоналом проекту», «командою»); виконання проекту включає організацію (розподіл функцій (обов'язків) та відповідальності), координацію, мотивацію, комунікацію, моніторинг, контроль, які поєднуються процесом управління та спільними діями персоналу (команди) щодо реалізації цілей проекту.

Варто зауважити, що вказані складові часто виконуються різними групами людей (наприклад, проект певної технології розробляється в науково-дослідній установі, а реалізація цього проекту, впровадження технології у практику — у соціальній службі (службах). Тому узгодженість розроблення та виконання проекту є важливою проблемою, одним із найслабкіших місць проектування.

Окремим, специфічним різновидом проектування є соціальне проектування — технологія розроблення та наукового обґрунтування варіантів планового розвитку нових соціальних процесів та явищ [16]; різновид усвідомленої інноваційної діяльності [2; 18].

Більшість навчально-методичних джерел з соціальної роботи визнає, що проектування є однією з провідних технологій соціальної роботи [11; 15; 16; 17; 18].

Відповідно до запропонованого в низці джерел поділу суспільного явища «соціальна робота» на три складові — практичну діяльність, науку та навчальну дисципліну [11; 17], специфіка та функції проектування в соціальній роботі розглядатиметься нами щодо кожної з них окремо.

Специфіка та функції проектування в соціальній роботі як науковій дисципліні. На думку С. Б. Кримського, «проектування набуває інтегрального статусу і починає конкурувати з традиційними засобами пізнання та дії, посуваючи навіть теорію як головну форму організації наукового знання» [3].

Виходячи з цього, а також враховуючи прикладний характер соціальної роботи як наукової дисципліни, ми можемо стверджувати, що проектування відіграватиме величезну роль у розвитку теорії соціальної роботи. Це пов'язано:

- з характером прикладних наукових досліджень в галузі соціальної роботи; створення програми соціологічного опитування або соціального, соціально-психологічного або психолого-педагогічного експерименту є, по суті, створенням проекту, а проведення експерименту — впровадженням, реалізацією проекту;
- з реалізацією основних завдань соціальної роботи як науки — здійсненням належного методичного забезпечення практичної діяльності соціальних служб, фахівців з соціальної роботи; кінцевим продуктом науково-дослідних установ, які працюють над проблематикою соціальної роботи повинні бути не лише наукові теорії та концепції, а методичні рекомендації, практичні методики та технології нескладно передбачити, що останні матимуть вигляд проектів певної діяльності, впливів на соціальні або соціально-психологічні явища та процеси.

Специфіка та функції проектування в соціальній роботі як практичній діяльності. З погляду практики соціальної роботи, проектування — це, по-перше, важлива складова менеджменту діяльності соціальних служб, фахівців з соціальної роботи; по-друге, важлива складова самоменеджменту фахівця з соціальної роботи; по-третє, соціальна технологія (і технологія соціальної роботи), яка спрямована на прогнозування та програмне цільове здійснення соціальних нововведень.

Розглянемо специфіку та функції кожного з цих напрямів.

Як складова менеджменту в соціальній роботі, проектування є засобом:

- а) визначення цілей діяльності;

- б) прогнозування й оформлення уявлень про ресурси (засоби), потрібні для досягнення цілей;
- в) організації виконавчих структур, пов'язаних з реалізацією цілей (персоналу проекту);
- г) визначення критеріїв та процедур моніторингу та оцінювання результатів діяльності.

Отже, проектування допомагає менеджерам соціальних служб виконувати функцію планування, прогностичну, організаційну, контрольну тощо.

Як складова самоменеджменту фахівця соціальної роботи, проектування пов'язано з реалізацією в його діяльності головних (базисних) функцій практичної соціальної роботи — діагностичної (оцінної), прогностичної, перетворюючої [14, С. 76–80]. Майже кожен випадок вдалої соціальної роботи можна (досить умовно, неповно) поділити на певні етапи, пов'язані з виконанням вказаних функцій:

- етап оцінювання випадку (проблемної, життєвої ситуації клієнта), тобто передпроектний аналіз;
- етап прогнозування (вироблення плану вирішення проблеми, визначення мети та завдань, форм і методів, часових меж, інакше кажучи, проектування процесів розв'язання проблеми клієнта [14, С. 78]), тобто етап власне проектування;
- етап перетворення (упровадження нового стану життєдіяльності клієнта, передбаченого планом (проектом), тобто діяльність за проектом.

Отже, більшою або меншою мірою проектування присутнє в діяльності кожного фахівця з соціальної роботи, є засобом його самоменеджменту (управління власною професійною діяльністю, передбачення ресурсів, потрібних для надання допомоги конкретному клієнту, планування дій тощо).

Нарешті, такі феномени практичної соціальної роботи, як технологія та проект, мають багато спільного; коректним, на нашу думку, визначенням накреслень багатьох технологій буде вираз «проект діяльності» (це майже повною мірою стосується описів технологій, призначених для процесу навчання, транслявання, впровадження у практику). Процес розроблення нової технології соціальної роботи важко означити інакше, ніж «проектування».

Функції проектування в соціальній роботі як навчальній дисципліні у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи. Запорука ефективності підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи — врахування в ній тенденцій розвитку соціальних проблем

і потреб, які будуть зумовлювати соціальне замовлення на соціальну роботу. Підготовка фахівців з соціальної роботи повинна базуватися на прогнозуванні вказаних тенденцій та проектуванні змісту, методів та форм навчання, адекватних прогнозованим у віддаленій перспективі проблемам і потребам суспільства. Безперечно, врахування цих вимог суттєво поліпшить якість підготовки, а звідси — якість соціальної роботи, яку здійснюватимуть названі фахівці.

Якщо прогнозування особливостей соціального замовлення на соціальну роботу в майбутньому, потреби в конкретних соціальних послугах (зокрема інноваційного характеру) можна здійснювати шляхом проведення соціологічних досліджень, інтеграції знань з соціальної роботи, соціології, футурології тощо, то визначення змісту, методів і форм навчання майбутніх фахівців з соціальної роботи — це прерогатива педагогічного проектування, яке, особливо останнім часом, стає важливим компонентом педагогічної діяльності.

Педагогічне проектування — це специфічний різновид соціального проектування; механізм педагогічної діяльності, який дає змогу педагогам йти врівень і, що найважливіше, випереджати (передбачати, враховувати) зміни, які відбуваються в соціокультурному та освітньому середовищі. Враховуючи соціальний характер освіти майбутніх фахівців з соціальної роботи перебільшити значущість цього механізму для їх підготовки неможливо.

У цілому, загальний алгоритм педагогічного проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи можна представити в такий спосіб:

1. Аналіз вихідної проблемної ситуації, пов'язаної з практикою соціальної роботи, суспільними тенденціями, які впливають на неї, прогнозами розвитку соціальних процесів.

2. Концептуалізація ідеї (формування уявлень про важливий майбутній рівень підготовки фахівців із соціальної роботи, адекватний соціальним процесам, явищам, якими вони повинні керувати; визначення цілей та змісту педагогічної інновації, яка дає змогу досягнути потрібного рівня підготовки, здатності вирішувати проблемну соціальну ситуацію).

3. Визначення засобів реалізації інноваційної ідеї, плану її реалізації.

4. Реалізація педагогічної інновації у процесі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

5. Аналіз результатів упровадження педагогічної інновації для практики соціальної роботи, корекція можливих недоліків.

Утвердження державних стандартів підготовки фахівців з соціальної роботи не обмежує можливостей проектування інновацій, а переводить цей процес на якісно новий рівень. Більш повно використовуватимуться можливості варіативної складової навчальних планів, проектування транслюватиметься з рівня навчально-методичного забезпечення на рівень безпосередньої педагогічної практики, стане важливим компонентом діяльності кожного викладача, який використовуватиме його для ефективнішого визначення мети, завдань та змісту навчальних занять, наповнення навчальних дисциплін інноваційним змістом.

З огляду на це, постає питання про проектну культуру викладача, важливість глибокого розуміння ним процесу інноваційного проектування. Дати відповідь на це питання повинна методика соціальної роботи, одним із головних завдань якої, на нашу думку, є вивчення особливостей педагогічного проектування у процесі викладання соціальної роботи, підготовка викладачів соціальної роботи до його викладання кваліфікованого здійснення.

Ефективність діяльності фахівця з соціальної роботи, його професіоналізм, швидкість входження у професійне середовище прямо залежать не лише від його знань, вмінь і навичок, а й від підготовленості до діяльності в умовах соціальних зрушень, здатності до проектування та впровадження соціальних інновацій. Отже, засобами педагогічного проектування потрібно не лише готувати до змін. Потрібно вчити відчувати зміни, використовувати їх на користь клієнтів.

Тому важливим інструментом педагогічного впливу на формування професійних якостей майбутніх фахівців із соціальної роботи є метод проектів. Цей метод, який досить широко використовувався вітчизняними педагогами у 20-х рр. минулого століття, а потім, за трагічних обставин, був надовго забутий, знов відроджується у діяльності вчителів та викладачів. Значущість цього методу для формування практичних вмінь та навичок, закріплення та поглиблення теоретичних знань у практичній підготовці фахівців із соціальної роботи важко переоцінити. Розроблення та реалізація різноманітних соціальних проектів, які здійснюються студентами за участі й під контролем викладачів (на першому, другому та третьому курсі) та самостійно з допомогою викладачів (на старших курсах), допомагає вже в період навчання ознайомитися з особливостями та труднощами майбутньої професійної діяльності, сформувати особистісні та професійні якості, потрібні для її успішного здійснення.

Межі та перспективи проектування в підготовці фахівців із соціальної роботи. Неможливо не погодитися з тим, що проектування є потужним засобом людської діяльності. Але коректне ставлення до проектування полягає в розумінні його інструментальності. Проектування — це лише засіб, але не мета. Проектування не варто абсолютизувати. Ці тези особливо актуальні для соціального, педагогічного проектування, яке пов'язано з безпосереднім впливом на життя людей, впливом на становлення фахівців.

Проектування (як сукупність прогнозованого, запланованого, визначеного) не повинно нівелювати особистість фахівця (так само, як соціальне проектування, яке здійснюють фахівці із соціальної роботи, не повинно нівелювати індивідуальність і неповторність особистостей їх клієнтів), порушувати права людини, принципи навчання, етичні стандарти соціальної роботи. Варто пам'ятати, що реалізація проекту, педагогічної технології пов'язана із взаємодією живих людей, потреби, інтереси та здібності яких неможливо адекватно, повною мірою відобразити в сухих проектних схемах.

Проектування є засобом мінімізації помилок у діяльності. Тим більша відповідальність за його правильність.

Іншими межами проектування у практиці підготовки фахівців із соціальної роботи є:

- досягнення чіткого узгодження змісту педагогічного проектування з вимогами державних освітніх стандартів підготовки фахівців із соціальної роботи;
- забезпечення захисту студентів, які зайняті в соціальних проектах від професійного «вигорання» [2, С. 97–109].

Застосування механізмів проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи відкриває широкі перспективи. Проектування дає змогу:

- повніше й ефективніше використовувати здобутки теорії соціальної роботи у практичній діяльності фахівців з соціальної роботи, соціальних служб; цього можна досягти шляхом належного проектування змісту освіти, врахування у змісті навчальних дисциплін науково обґрунтованих інноваційних технологій та методик з соціальної роботи;
- досягти у процесі підготовки фахівців з соціальної роботи за допомогою методу навчальних проектів адекватних уявлень студентів про практику соціальної роботи, глибшого засвоєння практичних вмій і навичок.

Висновки. Проектування, проектна діяльність — це атрибут сучасної цивілізації, важливий елемент виробничої, політичної, педагогічної, культурно-мистецької діяльності людини.

Проектування — це технологія (спосіб діяльності), спрямована на розробку (визначення), наукове та ресурсне обґрунтування та планове здійснення проектів нововведень. Одним з його найважливіших різновидів є соціальне проектування — технологія визначення варіантів планового розвитку нових соціальних процесів і явищ, прогнозування та програмно-цільової реалізації соціальних нововведень. Важливим напрямом соціального проектування є педагогічне проектування.

Роль проектування в підготовці фахівців з соціальної роботи полягає в значущості механізмів проектної діяльності для керування педагогічним процесом, формування практичних вмінь і навичок за допомогою методу навчальних проектів.

Специфіка педагогічного проектування у процесі підготовки фахівців з соціальної роботи полягає у використанні проектування як засобу випереджального відображення соціальних проблем і потреб у процесі підготовки (проектування змісту, методів і форм навчання тощо).

Проектування у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи має межі. Вони детерміновані потребою у врахуванні під час педагогічного проектування державних стандартів підготовки фахівців із соціальної роботи, усуненні небезпек професійного «вигорання» персоналу навчального проекту.

Водночас майже всі науковці наголошують на ефективності проектування в соціальній роботі, перспективах оптимізації практичної діяльності фахівців з соціальної роботи, їх підготовки в закладах освіти, які пов'язані із застосуванням механізмів проектування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотов В. А., Исаев Е. И., Слободчиков В. И. та ін. Проектирование профессионального педагогического образования // Педагогика.— 1997.— № 4.— С. 66–72.
2. Інновації в соціальних службах: Навч.-метод. посіб. / Т. В. Семигіна, В. В. Покладова, І. М. Грига та ін.— К.: Пульсари, 2002.— С. 48–139.
3. Кримський С. Б. Проект і проектування в сучасній цивілізації // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований зб. / Наук. керів. і ред. І. Г. Єрмаков.— К.: Департамент, 2003.— С. 6–15.

4. Курбатов В. І., Курбатова О. В. Социальное проектирование: Учеб. пособ.— Ростов на Дону: Феникс, 2001.— 416 с.
5. Ломакина О. Проектирование как ведущее направление модернизации современного педагогического образования // Аіта таіег.— 2004.— № 1.— С. 44–49.
6. Луков В. А. Социальное проектирование.— М., 1997.— С. 41–66.
7. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований зб. / Наук. керів. і ред. І. Г. Єрмаков.— К.: Департамент, 2003.— 500 с.
8. Монахов В. М. Аксиоматический подход к проектированию педагогической технологии // Педагогика.— 1997.— № 7.— С. 26–31.
9. Монахов В. М. Технологические основы проектирования и конструирования педагогического процесса.— Волгоград: Перемена, 1995.— 152 с.
10. Образцов П. Профессионально ориентированная технология обучения: особенности проектирования и конструирования // Аіта таіег.— 2003.— № 10.— С. 14–17.
11. Основы социального рабства: Учеб. / Отв. ред. П. Д. Павленок.— 2 изд., испр. и доп.— М.: ИНФРА-М, 2004.— 395 с.
12. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / Під заг. ред. І. Звереві, Г. Лактіонові.— К.: Наук. Світ, 2001.— 53 с.
13. Проектная деятельность школьника как принцип организации и реорганизации образования // Народное образование.— 2005.— № 2.— С. 121.
14. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників // Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під ред. В. Полтавця.— К.: Видавничий дім «КМ Асасіетіа», 2000.— С. 46–86.
15. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е. И. Холостовой.— М.: Юрист, 2000.— С. 250–252.
16. Соціальна робота / Под общ. ред. В. И. Курбатова.— Ростов на Дону: Феникс, 2000.— С. 322–345.
17. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособ. / Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина.— М.: ИНФРА-М, 2003.— С. 323–333.
18. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.— К.: Університет «Україна», 2004.— С. 258–263.
19. Яременко О. О. Соціальні дослідження як інструмент обґрунтування соціальних програм та проектів // Соціальна робота в Україні: теорія і практика.— 2002.— № 1.— С. 81–84.

Ключевые слова: проектная деятельность, проектирование, подготовка специалистов социальной работы, проектные цели.

Key words: project activity, development, social work specialists training, development perspective.